

Het ongemak van een tegenmacht

Pol Deltour

Nationaal secretaris van de Algemene Vereniging van Beroepsjournalisten in België (AVBB)

Soms lijkt het of onze samenleving beheerst wordt door de nieuwe cultus van de 'responsabilisering'. Niemand ontsnapt eraan, iedereen wordt voor zijn verantwoordelijkheid gesteld. Daarbij blijkt het kat-en-muis-spel van politiek, gerecht en media een ongenadige strijd tussen de machten van ons land te zijn.

Responsabilisering is 'in' tegenwoordig. Mogelijk typeren maar weinig dingen zo goed het huidige tijdsgewricht als het alom verspreide fenomeen van mensen die elkaar op hun verantwoordelijkheid wijzen en elkaar vervolgens ook formeel voor die verantwoordelijkheid stellen. Weinigen ontspringen de dans, ook al treffen de verwijten overheidsfunctionarissen en semi-officiële gezagsdragers in de eerste plaats. Van de leraar op school tot de bisschop en de kardinaal. Van de politiemann en diens chef tot het staatshoofd in hoogeigen persoon. Tussendoor krijgen ook de geneesheer en de advocaat - die al even feilbaar blijken te zijn - steeds vaker een schadeclaim aan hun broek. Soms lijkt het wel of de hele maatschappij door een nieuwe cultus wordt beheerst: de cultus van de responsabilisering, die de traditionele religies krachtig verdringt. De nieuwe cultus schept tot nader order meer verwarring in plaats van maatschappelijke orde en innerlijke rust. Maar wat wil je? Wanneer ministers om de zoveel dagen te horen krijgen "dat ze moeten opstappen", wanneer magistraten, generaals en geestelijken met de regelmaat van een klok worden aangemaand "een stap opzij te zetten", en wanneer zelfs een hoofdredacteur met aandrang wordt verzocht om "conclusies te trekken" uit een redactionele miskleun van formaat? Dat bij dat alles de begrippen politieke verantwoordelijkheid, juridisch-gerechtigke aansprakelijkheid, disciplinair-deontologische

plichtenleer en morele verantwoordelijkheid kriskras door elkaar worden gebruikt, maakt het er natuurlijk niet eenvoudiger op. Soms lijkt het wel of onze samenleving zich aan het verslikken is in heel dat responsabiliseringsdiscours. Dat viel bij voorbeeld op te maken toen de ex-ministers Stefaan De Clerck (CVP) en Johan Vande Lanotte (SP) hun portefeuille bij het staatshoofd hadden ingeleverd naar aanleiding van de tijdelijke ontsnapping van Marc Dutroux, en even later, toen ook Louis Tobback (SP) hetzelfde deed omdat een paar rijkswachters vrij hardhandig te werk waren gegaan bij de repatriëring van een Nigeriaanse vluchteling. Toen viel in alle mogelijke hoeken zowaar te horen dat deze excellenties eigenlijk helemaal niet voor hun verantwoordelijkheid hadden hoeven gesteld...

Temidden van al dat responsabiliseringsgeweld hou je dus best het hoofd koel. Het is dan ook niet geheel oninteressant even in te gaan op enkele specifieke responsabiliserings-tendensen van de voorbije jaren, die in het bijzonder twee structurele entiteiten betreffen: het gerecht en de pers. Of: de derde macht en de zogenaamde vierde macht. Is het toeval of logica dat net op het moment dat de hoogste politieke verantwoordelijken zich in het parlement beraden over een responsabilisering van de magistratuur, ze ook alsmaar vaker en luider laten verstaan dat de media "meer voor hun verantwoordelijkheid moeten worden gesteld"?

Het gerechtelijk apparaat krijgt voortdurend te horen dat het een wereldvreemd, ja zelfs politiek-vijandig beleid voert, dat bovendien geen rekening houdt met zelfs de meest gerechtvaardigde verwachtingen van de burgers en hun politici. Vooral de SP ging de voorbije jaren fel te keer tegen de ivoren-torenmentaliteit van de leidende magistratuur. Zelfs het verwijt van een *gouvernement des juges* was niet van de lucht. "De magistratuur is ons aan het pakken", verklaarde onlangs zelfs voormalig Justitieminister Stefaan De Clerck tijdens een debat. En dan gaan we nog voorbij aan al die keren dat ministers tekeer gaan tegen adviezen of arresten van de Raad van State, omdat die ook al niet beantwoorden aan wat de politici zelf als elementair gezond verstand beschouwen. Het falende politie- en justieoptreden in de affaire-Dutroux & Co bood een pak politieke verantwoordelijken uiteindelijk de gedroomde kans om de *onmenselijkheid* van het gerechtelijk apparaat extra in de verf te zetten.

klagen vaak dat de pers de politieke agenda - hun agenda - ingepalmd heeft. En niemand minder dan Vlaams Mediaminister Eric Van Rompuy (CVP) bekloeg zich luid over de manier waarop enkele media respectievelijk het dossier-X1 en de zelfmoordzaak van Kasterlee hadden aangepakt; ook al valt zulks geenszins onder zijn bevoegdheden inzake media-beleid.

Nogal wat politici laten hun conclusies niet aanbranden

En zo komt het - het is maar een voorbeeld, maar wel een buitengewoon belangrijk - dat met instemming van zowat alle politieke fracties in het parlement sinds verscheidene jaren duchtig aan een hertimmering van het Openbaar Ministerie wordt gewerkt. Zowel de institutionalisering van het College van procureurs-generaal als de door het Octopusplan beoogde verticalisering van de parketten hebben in essentie één finaliteit: het afstemmen van het strafrechtelijke vervolgingsbeleid op

de politieke wensen en verlangens. Voor vele politieke verantwoordelijken blijft het strafrecht het wapen bij uitstek om greep te krijgen op de maatschappij, want ook ter responsabilisering van de media wordt uit dat vaatje getapt. Momenteel behandelt de Kamer een voorstel tot correctionalisering van de persdelicten. De bedoeling daarvan is zondermeer veel soepeler tot vervolging en veroordeling van journalisten te kunnen overgaan, dan de grondwettelijk verankerde assisenprocedure voor persmisdrijven op dit ogenblik toelaat.

Soms lopen de responsabiliseringsideeën voor gerecht en media opvallend parallel. Zo zijn alle politieke fracties het er inmiddels over eens dat het interne tuchtstatuut van de magistraten performanter moet worden gemaakt. Niet toevallig had kamerlid Renaat

De media krijgen op hun beurt de kritiek te slikken dat ze de samenleving naar hun hand willen zetten; dat ze anti-politiek bezig te zijn. Weliswaar ligt in hun geval geen wereldvreemdheid, maar populisme - precies het tegenovergestelde dus - aan de oorsprong van het kwaad. Zowel federaal Eerste Minister Jean-Luc Dehaene (CVP) als Vlaams Parlementsvoorzitter Norbert De Batselier (SP)

Landuyt van de SP hierover als eerste een wetsvoorstel klaar. Net zo eisen de politieke verantwoordelijken dat ook de journalistieke wereld "orde schept in eigen rangen", door het performanter maken van haar deontologie.

Maar zowel voor het gerecht als voor de pers gaat de roep om controle verder. Kamer en Senaat formaliseren in het kader van de Octopushervormingen de oprichting van een *Hoge Raad voor de Justitie*, een geheel eigensoortige koepelinstantie boven de politieke en de gerechtelijke instanties, waarmee heel uitdrukkelijk een externe controle op het reilen en zeilen van de magistratuur wordt beoogd. Dit gebeurt net op het ogenblik dat op het kabinet van Justitie de schets van een *Raad voor de Journalistiek* op tafel ligt. Kan het parallelisme duidelijker?

Politieke verantwoordelijkheid

Wat te denken van het politieke ongenoegen en de daaruit gedistilleerde eisen van een verantwoordelijker derde en vierde macht? Het moet de politieke verantwoordelijken vooraf nagegeven worden dat ze de gerechtsfunctionarissen en journalisten in die responsabilisering zelf zijn voorgedaan. In het voorbije decennium gaven zij de richting aan, met een wetgeving op de partijfinanciën, met een nog ingrijpender wet op de bekendmaking van hun persoonlijke vermogens (zij het dat deze nog moet worden uitgevoerd), met een deontologische codex voor alvast de Vlaamse verkozenen, en met nog een hele reeks andere 'zelfreinigende' maatregelen zoals uitgewerkt in de zogenaamde commissie-Langendries erbovenop. Van nog recenter datum is de revolutie die enkele toppolitici zelf voltrokken hebben op het punt van de ministeriële verantwoordelijkheid. In het voorbije decennium konden het Heizeldrama, de Bende van Nijvel en de affaire-Khaled geen enkele van de drie bevoegde ministers tot ontslag bewegen. Alleen al in het afgelopen jaar deden Dutroux en Sémira dat met even veel excellenties wel.

Mee daarom zijn mensen van goede wil het aan zichzelf verplicht de responsabiliseringen die gerecht en pers vandaag treffen welwillend tegemoet te zien. Waarom er niet

van uitgaan dat de politieke verantwoordelijken hier niets minder aan het uitvoeren zijn dan hun grondwettelijke, ja natuurrechtelijke taak van behoorlijke ordening van de samenleving? Van het behartigen van het algemeen belang? Omdat de maatschappij steeds complexer wordt, valt die opdracht trouwens met de dag zwaarder uit. Het sociaal-etatisme is vandaag een feit - nauwelijks iemand trekt het gegeven nog in twijfel - maar het gaat wel om een samenlevingsmodel dat de loyale medewerking vergt van iedereen die met een zekere macht is bekleed. Een sociale verzorgingsstaat beheren is een behoorlijk ingewikkelde klus, en dus past het niet dat magistraten of journalisten onredelijk moeilijk gaan doen. Waarom zouden de derde en de vierde macht dan niet extra voor hun verantwoordelijkheden kunnen worden geplaatst, zéker nu de meest gelegitimeerde - want democratisch - en dus ook de meest soevereine macht zichzelf responsabiliseert?

Rechterlijke verantwoordelijkheid

Op het functioneren van gerecht en pers valt natuurlijk ook heel wat aan te merken. Niet voor niets is de onvrede van het publiek met het politioneel-gerechtelijk apparaat bijzonder groot. Belangrijke dossiers geraken niet uitgeklaard (Bende van Nijvel, moord op Cools, moord op Van Noppen), kinderdodders worden niet tijdig uitgerangeerd (Dutroux en Derochette), zogenaamde kleine criminelen - die wel voor een hoop overlast zorgen - mogen ongehinderd hun gang blijven gaan, en voor het overige bekokstooft de partijpolitiek benoemde en dito bezoedelde magistratuur wel dat ook witteboordencriminelen op tijd kunnen beschikken... Nooit werd de publieks-onvrede met gerecht en politie zo duidelijk in de verf gezet als met de Witte Mars van 20 oktober 1996, die verscheidene honderdduizenden op de been bracht.

Zonder twijfel heeft de magistratuur dat alles voor een deel aan zichzelf te wijten. Te vaak werd te inert op de algemeen-maatschappelijke en specifiek justitiële ontwikkelingen gereageerd. En toch ligt de verantwoordelijkheid niet exclusief bij de magistratuur. Een

minstens even relevante factor is het enorme tekort aan mensen en middelen waarmee Justitie de alsmaar nieuwe uitdagingen aan moest gaan, en de verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de politiek. Dat veel magistraten behoorlijk in hun maag zitten met de kritiek aan hun adres is dus niet moeilijk te begrijpen. Hun ongemak kwam scherp tot uiting na de publicatie van het eerste rapport van de parlementaire onderzoekscommissie-Verwilghen, waarin niemand minder dan de Brusselse procureur des konings Benoît Dejemeppe tot aftreden werd aangemaand. Vele magistraten zelf erkenden toen dat Dejemeppe mogelijk niet de ideale manager is voor een zo groot parket als het Brusselse, maar toch bleek omzeggens niemand ertoe bereid hem te laten vallen. Temeer omdat uitgerekend hij tot vervelens toe het enorme tekort aan werkmiddelen bij de politieke verantwoordelijken had aangeklaagd.

Ondertussen werden de dysfuncties bij Justitie door de media uitgebreid in de verf gezet. Een recente sociologische studie maakt zelfs cijfermatig hard dat de Witte Mars grotendeels door de pers is 'gemaakt'. Het brengt ons voor zover nodig tot de vaststelling dat de derde en de zogenaamde vierde macht het ook onderling knap lastig hebben met elkaar.

Dat de onvrede over politie en gerecht vrijwel massaal is, is tenslotte tot uiting gekomen in het Octopusakkoord van de afgelopen zomer. Liefst acht verschillende politieke partijen samen (alleen de Groenen en de rechtsextremisten deden niet mee) hopen hiermee de opeenvolgende Dutroux-crisissen te bezweren en andere te voorkomen. Toch roept precies die quasi consensus ook vragen op. Laat ze immers niet vermoeden dat er toch iets meer aan de hand kan zijn? Wijst die bijna consensus niet op het bestaan van een brute machtsstrijd tussen politiek en gerecht?

Mediaverantwoordelijkheid

Niet alleen de derde, maar ook de zogenaamde vierde macht geeft aanleiding tot heel wat ongenoegen bij politiek en publiek. Het gegrom klinkt minder hard dan over justitie, maar toch. Aanleidingen waren er de afgelopen jaren dan ook genoeg. Van brute schen-

dingen van de privacy en het vermoeden van onschuld, over manifeste krenkingen van informatie-embargo's, tot en met heuse redactionele heksenjachten, bij voorkeur op politici gevoerd. De zaak-notaris X, het dossier-X1 en de affaire-Kasterlee zijn maar enkele dossiers waaraan journalisten blijvend herinnerd worden, en doorgaans niet positief. Een verklaring voor die uitschuivers wordt vrij eenstemmig gevonden in de fel toegenomen commerciële verknechting van de media gedurende de afgelopen jaren. Radio en televisie, kranten en weekbladen onttrokken zich dan wel aan de dictaten van de partijhoofdkwartieren, de journalisten krijgen alsmaar vaker omroepbazen, uitgevers en hoofdredacteuren in hun nek, die smeken dan wel schreeuwen om een nieuwe *scoop* of primeur.

Weliswaar is ook dit plaatje niet zo eenduidig. Want de depolitisering en daarmee samengaande commercialisering van de media hebben ook weldadige effecten gehad. Nooit voorheen werd het nieuws zo toegankelijk gebracht als vandaag, nooit voorheen oogden televisieprogramma's en krantenbijlagen zo mooi. Het mag ons niet blind maken voor de negatieve ontwikkelingen die er zeker zijn, en die zowel te maken hebben met een algemeen kwalitatieve ontwaarding van het nieuwsaanbod als met een toename van het aantal echte uitschuivers.

Overigens heeft het gerecht evenzeer veel kritiek op de media. Opnieuw zien we die paradox van elkaar lastig vallende 'controleurs' onder elkaar. De 'clou' is zelfs dat juist de gerechtelijke onvrede met de pers die laatste het meeste parten speelt op dit moment. Dat gebeurt dan minder in de vorm van strafrechtelijke vervolgingen - ook al bezwaren de regelmatig uitgevoerde huiszoekingen of telefoontaps het journalistieke werk natuurlijk danig - dan wel in de vorm van burgerrechtelijke miljoenenveroordelingen die de journalisten alsmaar vaker over zich heen krijgen. Stefaan De Clerck, ex-Minister van Justitie, zei het eens als volgt: "De journalisten letten maar beter goed op hun tellen, want na ons, politici, is het straks hun beurt om gepakt te worden door het gerecht". Zo te zien hebben de

politieke verantwoordelijken dan toch niet zoveel kwaad in zin wanneer ze aandringen op de responsabilisering van pers en gerecht.

Machtsstrijd

Toch is er ook nog een andere uitleg mogelijk voor de politieke terechtwijzingen van justitie en journalistiek. Bijster orgineel is die vaststelling trouwens niet. Wist ene Nicolo Machiavelli al niet dat elk politiek gebeuren door twee componenten gekenmerkt wordt, een idealistische en een pragmatische? Op dit ogenblik voltrekt zich een primaire machtsstrijd tussen politiek, gerecht en pers. Een soms aan het ordinaire grenzende gevecht, met als simpele inzet te weten wie nu eigenlijk de sterkste is.

Van Karl Marx konden we leren dat elke maatschappelijke evolutie zich volgens een dialectisch proces ontwikkelt, en ook die wetenschap lijkt mij in deze van nut. De eerste helft van de jaren negentig werd volop gekenmerkt door een afrekening van gerecht en pers met de politieke zeden van dat moment. Het was de periode waarin het Agustaschandaal openbarste als uitloper van de moord op André Cools. Spoedig groeven magistraten en journalisten in nog een pak andere onfrisse politiek-financiële dossiers. Eind '98 kreeg de Agustazaak haar beslag voor het Hof van Cassatie. Niet zolang geleden, tijdens het Uniop-proces, kreeg de politieke wereld, en de socialistische klasse in het bijzonder, al een eerste serieuze rekening van Cassatie gepresenteerd.

Wat alles natuurlijk enigszins compliceert, is dat deze gerechtelijke en journalistieke démarches tegen de politici evengoed een idealistisch en een egoïstisch moment kennen. Het politieke gebeuren werd in de jaren zeventig gekenmerkt door een aanzienlijk normen- en zedenverval. Maar is het optreden van gerecht en pers dan altijd zo onverdacht? Het Hof van Cassatie laat graag geloven dat zijn optreden per definitie 'waardenvrij' is - alsof een Almachtige of pure wiskunde zijn doen en laten zouden sturen - maar heeft uitgerekend

het Agustaproces niet verscheidene indicaties gegeven van het tegendeel? Wellicht gaf niemand zich de afgelopen jaren meer bloot dan de Brusselse procureur-generaal André Van Oudenhove. De als liberaal geboekstaafde topmagistraat liet in zijn mercuriale van '95 ongezouten verstaan hoezeer het hem speet dat de affaires-Agusta en dies meer niet tot een electorale afstraffing van de zittende rooms-rode coalitie hadden geleid. Meer in het algemeen erkennen ook veel basismagistraten dat de gebetenheid van justitie op de politiek allicht voor een deel voortspruit uit pure frustratie, dit ingevolge de aanhoudende politieke kritiek aan hun adres terwijl uitgerekend diezelfde politici hen steeds de meest elementaire werkmiddelen onthielden.

Dat ondertussen ook bij de media niet alleen maar koene ridders rondhossen op zoek naar meer gerechtigheid, bleek hogerop al. Ik hoorde een journalist onlangs nog letterlijk zeggen dat zijn berichtgeving over de zaak-Agusta - hoewel niet steeds even accuraat - dan toch het voordeel had dat hij en zijn medium zich uitdrukkelijk van de SP hadden kunnen distantiëren. En ik die dacht dat buiten het gerechtelijk functioneren ook de gerechtsjournalistiek over feiten ging...

De gebetenheid van justitie op de politiek spruit voor een deel voort uit pure frustratie. De politici zijn dan weer aan een contra-offensief bezig.

Wat er ook van zij, voor vele waarnemers is het inmiddels duidelijk dat de politici vandaag aan een contra-offensief bezig zijn. Al tijdens het prille begin van het Augusta-onderzoek kreeg onderzoeksrechter Véronique Ancia van kamerlid Claude Eerdekens - niet toevallig een PS'er - het verwijt 'een publiciteitsgeile vamp' te zijn. Na Augusta kwam, in de zomer van 1996, Dutroux, en van die episode maakten velen in de Wetstraat, socialistische verkozenen op kop, dankbaar gebruik om eens goed terug te slaan, vooral naar het gerecht. Met het historische Octopusakkoord, een onmiddellijk gevolg van de kortstondige maar adembenemende ontsnapping van de kinder-

ontvoerder begin '98, heeft de politieke wereld in essentie geen ander oogmerk dan het aanhalen van het gerechtelijk apparaat. Hoezeer de innoveringen ook onder de kopjes van kwaliteitsverbetering, verticale integratie, responsabilisering of Hoge Raad voor de Justitie worden voorgesteld. Tussen de periodes-Agusta en -Dutroux bestaat een onmiskenbaar dialectisch verband, in die zin dat de gerechtelijke vivisectie van de toenmalige politieke cultuur onvermijdelijk tot het Octopusakkoord heeft geleid. Voor de media zijn de plannen ongetwijfeld nog veel minder concreet. Toch valt ook wat hen betreft, het groeiende gemak op waarmee sommige gezagsdragers vandaag

operatie-*Mani Puliti*, in Frankrijk nooit een *affaire du sang contaminé*, en in België nooit een afrekening met het duistere politieke-partijleven van weleer.

Met het fel toegenomen overheidsinterventionisme op de achtergrond lijkt zowel het democratische aspect als een minimale spreiding van de staatsmacht mij juist meer dan ooit actueel, in tegenstelling tot wat de meest pragmatische onder onze politici willen doen geloven. De risico's op misbruik van overheidsmacht zijn immers navenant toegenomen. Meer overheidsinterventionisme vergt meer bescherming tegen mogelijke overheidsmisbruiken. Zo eenvoudig is dat. Overigens heb-

Meer overheidsinterventionisme vergt meer bescherming tegen mogelijke overheidsmisbruiken. Zo eenvoudig is dat.

ben we ook al uit de voorbije Grote Oorlogen kunnen leren (nog van voor het sociaaletatisme een feit was dus) dat zelfs een op

aandringen op een operatie 'restauratie'.

Maar is dit dan niet waar de door ons zo geliefkoosde democratische rechtsstaat over gaat? Daaronder te verstaan: een politiek bestel waarin de politieke overheid haar zeggingskracht verdient aan een periodieke evaluatie en legitimering door de hele bevolking, inbegrepen de pers. In een rechtsstaat wordt elke overheidsmacht gecounterd door een andere, en geldt met andere woorden een minimale spreiding van de staatssoevereiniteit. Zonder een kritische pers en zonder een onafhankelijke justitie zou er in de VS nooit een *Watergate* zijn geweest, in Italië nooit een

zeker ogenblik democratisch verkozen en aldus gelegitimeerde meerderheid het best nog niet absoluut voor het zeggen krijgt. Ook de minderheid van dat moment, of zelfs een individuele particulier, hoort ten allen tijde over welbepaalde strak gewaarborgde, quasi onvervreemdbare rechten te beschikken. Veelal worden ze 'mensenrechten' genoemd. Alleen moet wie A zegt ook B zeggen. Voor de reële implementatie van een dergelijk beschermingsbeleid zijn een vrije pers en een minimaal onafhankelijke justitie absoluut van doen.
